

УДК 343.1

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Басанько Н.В., магістрант
юридичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена вдосконаленню визначення поняття домашнього арешту та його концепції загалом крізь призму практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: домашній арешт, позбавлення волі, запобіжний захід, презумпція невинуватості, пробація.

Статья посвящена усовершенствованию определения понятия домашнего ареста и его концепции вообще сквозь призму практики Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: домашний арест, лишение свободы, мера пресечения, презумпция невиновности, пробация.

Basanko N.V. TOPICAL ISSUES OF HOUSE ARREST CONCEPTION IMPROVEMENT IN CURRENT UKRAINIAN LEGISLATION

The article deals with improvement of house arrest term and its conception in general due to European Court of Human Rights decisions.

Key words: house arrest, imprisonment, measure of restraint, presumption of innocence, probation.

Постановка проблеми. Домашній арешт з'явився в українському кримінальному процесуальному законодавстві 2012 року після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу, однак і досі не було розроблено детальних законодавчих приписів, які б регламентували порядок здійснення нагляду й контролю над дотриманням підозрюваним, обвинуваченим умов домашнього арешту, усе ще немає досконалої регламентації такого питання, як застосування засобів електронного моніторингу. Власне проблеми застосування домашнього арешту та необхідність його законодавчої регламентації й обумовили актуальність теми дослідження.

Ступінь розробленості проблеми. Досліджувана проблематика стала приводом до наукових міркувань таких учених, як В. Гончаренко, Ю. Грошевий, З. Зінатулін, А. Молдован, О. Муравін, М. Вільгушинський, В. Тертишник, О. Кучинська, Н. Ткачова, Л. Удалова, О. Яновська, М. Михеєнко та ін. Також питання застосування запобіжних заходів було досліджене у статті О. Плахотніка та Я. Тарасенка, які вперше розглянули можливість удосконалення процедури застосування домашнього арешту за участі в цьому процесі служби пробації.

У літературі була досліджена правова природа домашнього арешту, однак бракує досліджень стосовно зміни законодавчого визначення цього поняття, спираючись на досвід ЄСПЛ. Також правозастосовча практика потребує і процедурних розробок стосовно впровадження домашнього арешту на практиці.

Головна **мета статті** – вивчити можливості вдосконалення поняття та концепції домашнього арешту в українських реаліях, внаслідок чого також були поставлені завдання вивчити практику ЄСПЛ із цього питання та зарубіжний досвід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України визнала людину найвищою соціальною цінністю, закріпила широкий перелік прав і свобод людини й громадянина, дотримання і захист яких є обов'язком держави. Незаконне й надмірне утримання під вартою було одним із основних питань у рішеннях, винесених Європейським судом із прав людини проти України [1]. Однак із практичним втілен-

ням таких цінностей в Українській державі існують певні проблеми. Так, 26 січня 2012 року на сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи було прийнято резолюцію щодо України, в якій Україні в черговий раз нагадали, що відповідно до принципу презумпції невинуватості взяття під варту повинно використовуватись як крайній захід, коли є явний ризик втечі або підризу правосуддя [2, с. 109].

У зв'язку з цим прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – Кодексу) із закріпленням у ньому запобіжним заходом у вигляді домашнього арешту є, на нашу думку, вагомим кроком на шляху до гуманізації кримінального процесу. Однак чимало нарікань викликає саме визначення поняття у Кодексі: домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [3]. Постає ряд питань, наприклад: чи може підозрюваний, обвинувачуваний залишати місце постійного чи тимчасового місця проживання; чи вправі він за наявності необхідності відвідувати місця навчання, роботи, лікування, магазини, розважальні заходи й т. і.; чи можуть бути встановлені строги часові рамки виходу з дому; хто може встановлювати таку можливість і як вона реально може бути виконана.

По-перше, «заборона підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби» не визначає весь перелік обмежень у правах особи під час застосування до неї цього запобіжного заходу. Хоча й у ст. 194 КПК вказано, що якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе наявність певних обставин (наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні; наявність ризиків перешкодження кримінальному провадженню), слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожну вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один

або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю (це означає, що слідчий суддя може зобов'язати особу перебувати не тільки до слідчого чи суду, а й до будь-якої іншої службової особи, на яку вкаже суддя. Періодичність може складати як відвідування кожен день, два рази на день, кожен тиждень, або раз на два чи три дні);

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду (місце проживання – це житловий будинок, квартира, інше житлове приміщення, в якому особа постійно або переважно проживає як власник, за договором найму, піднайму, оренди чи з інших підстав, передбачених чинним законодавством. Місце перебування – це місце, в якому за певною адресою особа перебуває у зв'язку з проїздом, відрядженням, хворобою, відпусткою, навчанням (готель, санаторій, лікарня, пансіонат, будинок відпочинку тощо), а також житло, яке не є місцем її постійного проживання, тобто, в якому особа проживає тимчасово. Підозрюваний, обвинувачений про зміну перебування зобов'язаний повідомити орган досудового розслідування. Відсутність таких осіб протягом тривалого часу за адресою, зазначеною в зобов'язанні, без повідомлення відповідного органу розглядається як порушення обов'язку [4, с. 205]);

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом (суддя перелічує осіб, із якими підозрюваний, обвинувачений не вправі спілкуватися або може спілкуватися тільки в певний час і при певних обставинах (наприклад, лише вдень і тільки в присутності третьої особи);

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю.

Однак згадані вище обов'язки стосуються не лише домашнього арешту, а й інших запобіжних заходів, не пов'язаних із триманням під вартою. Треба розуміти, що навіть перебуваючи під домашнім арештом, особа може встановлювати контакти з тими, хто сприятиме їй у знищенні доказів, впливу на свідка, самотужки перешкоджатиме кримінальному провадженню. Так само бачимо, що носіння електронного засобу контролю не є обов'язковою нормою. Це можна виправдати тим, що підозрюваний, обвинувачений може страждати на хвороби серцево-судинної системи, яка ще більше страждатиме від впливу електронного засобу. Проте, на нашу думку, в інших випадках за відсутності протипоказань ця норма має бути обов'язковою, адже часом не є можливим встановлювати цілодобовий нагляд за особою (відсутність достатньої кіль-

кості кадрів, людський фактор у контексті охорони підозрюваного, обвинуваченого від втечі від правосуддя). У цьому аспекті показовим є американський підхід до регулювання перебування домашнього арешту.

В американській юридичній термінології термін «домашній арешт» є синонімом до «електронного спостереження», оскільки суть його полягає у встановленні повного електронного контролю над життям засудженого під час перебування вдома. Зазвичай електронні браслети надягають на ногу, а приміщення обладнують спеціальними приладами, що дозволяють вести цілодобове спостереження за особою. При цьому, незважаючи на очевидні плюси (перебування в своєму помешканні), на арештанта покладаються значні обов'язки, невиконання яких лише обтяжує покарання в майбутньому. Так, у житлі особи не повинно бути алкогольних напоїв, наркотиків і зброї. Спілкування телефоном обмежується часовими рамками. За наявності комп'ютера з можливістю виходу до мережі Інтернет будь-які дії в цій сфері відстежуються. Поліцейські можуть у будь-який час завітати до помешкання – перевірити його власний стан, стан справності електронного приладу, оглянути квартиру. В окремих випадках сам обвинувачений у визначений час телефонує за спеціальним номером до поліції, підтверджуючи свою присутність удома, називає дату народження, дані про свою особу, повторює вимовлені перевіряючим кодові слова. Також його може бути зобов'язано відвідувати спеціальні курси лікування чи соціальної реабілітації [5; с. 235–236].

На нашу думку, необхідно передбачити у статті КПК, що регулює домашній арешт, визначення конкретних заборон та обов'язків, що стосуються саме цього запобіжного заходу, з урахуванням особливостей його застосування. За невиконання підозрюваним, обвинуваченим зобов'язань, передбачених такими запобіжними заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука, на цих осіб накладається грошове стягнення. Аналогічної норми щодо домашнього арешту немає. Деякі російські вчені вважають, що необхідно передбачити грошову відповідальність особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, за невиконання нею своїх обов'язків [6, с. 15].

Виконання даного запобіжного заходу покладено на не зовсім чітко визначений суб'єкт – у цілому на органи внутрішніх справ. Та і сам механізм виконання запобіжного заходу недостатньо чітко визначений. Внаслідок цих нечіткостей можуть статися певні порушення, обмеження плану в забезпеченні прав людини. Зокрема, мають бути визначені певні межі заходу – хто, коли і скільки раз на добу може відвідувати житло особи, взятої під домашній арешт. З іншого боку, відсутність на даний час належного технічного забезпечення контролю буде давати можливість як порушувати вимоги домашнього арешту, так і «штовхати» органи внутрішніх справ на широке, а часом і невинувачене застосування традиційного «безпосереднього контролю» за особою. В цьому випадку мають братися до уваги особа підозрюваного, обвинуваченого, його вік та стан здоров'я, міцність соціальних зв'язків у місці його проживання, у тому числі наявність у нього родини й утриманців, наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання та інше. Наприклад, було б нелогічним застосовувати

домашній арешт до зловмисника, у якого немає житла. А людині з доброю репутацією, яка завдала шкоди на ґрунті ревності або помсти, можна дати шанс уникнути в'язниці.

Таким чином, ми бачимо, що легальне визначення, подане в чинному КПК, є поверхневим і недостатньо розробленим, і врахування зарубіжного досвіду, втім числі США, може суттєво допомогти доопрацювати не просто визначення поняття, а й цілу концепцію впровадження цього запобіжного заходу. Все-таки слід мати на увазі, що для української правничої дійсності домашній арешт є доволі незвичним. Маємо погодитись із О. Кучинською, що домашній арешт є досить молодого інституцією, яка потребує подальшої розробки [7, с. 18].

Що стосується теоретичних підходів, то можна згадати праці С. Колоскової [33]. На її думку, утримання під домашнім арештом – це комплекс призначених за рішенням суду заборон і обмежень, що накладаються на обвинуваченого у зв'язку з його повною чи частковою ізоляцією в певному приміщенні, які спрямовані на досягнення цілей цього запобіжного заходу, які реалізуються й контролюються карно-виконавчими інспекціями, завдяки наявним у них силам і ресурсам у взаємодії з органом, уповноваженим на проведення оперативно-розшукової діяльності, й органом досудового слідства, в чиему провадженні знаходиться справа. Як правило, повинні бути передбачені розумні винятки із загальної заборони для обвинуваченого не полишати приміщення. За режиму повної ізоляції відразу має вирішуватися питання про спосіб життєзабезпечення взятого під домашній арешт.

Ведучи мову про вдосконалення законодавства в нинішніх умовах, безумовно, слід зважати на позицію Європейського суду з прав людини. Так, у справі «Манчіні проти Італії» (Mancini v. Italy; скарга № 44955/98) від 02 серпня 2001 року наголошувалось, що необхідно розрізняти домашній арешт й тримання під вартою в пенітенціарній установі (наприклад, психіатричній лікарні): «За певних обставин переведення особи з однієї психіатричної лікарні до іншої може призвести до значного покращення стану особи, фактом залишається те, що переведення не спричиняє зміни виду позбавлення волі, застосовуваного до особи. Однак таке твердження неправильне стосовно заміни ув'язнення в пенітенціарній установі домашнім арештом, оскільки внаслідок цього змінюється сам характер місця ув'язнення: замість державної установи – приватне житло. На відміну від домашнього арешту, тримання під вартою в лікувальній установі передбачає залучення особи в загальну систему, її участь у заходах і спільне використання засобів із іншими ув'язненими, а також суворий контроль із боку адміністрації над усіма основними аспектами її побуту» [9, с. 112]. Маємо зауважити, до речі, що у КПК Російської Федерації закріплена норма, що суперечить позиції ЄСПЛ, у ч. 1 ст. 107: «З урахуванням стану здоров'я підозрюваного чи обвинуваченого місцем його утримання під домашнім арештом може бути визначена лікувальна установа» [10]. Втім треба розуміти, що кожен випадок є індивідуальним, і часом людині для лікування не потрібно перебувати в клініці, його можна провадити і в домашніх умовах, хай і з певними обмеженнями, встановленими запобіжним заходом. Однак лікувальні установи в Росії мали завжди особливе

призначення – розправа над інакодумцями, їхня ізоляція. Тому не є дивною наявність такої норми в КПК сусідньої держави.

Також ЄСПЛ визнавав, що домашній арешт, що передбачає заборону виходити за межі жилого приміщення, в якому проживає особа, а також використовувати будь-які засоби зв'язку протягом приблизно одного місяця й двох тижнів, уже представляє собою позбавлення свободи в розумінні ст. 5 Конвенції прав людини. О. Кучинська справедливо зазначає, що не можна забороняти «заарештованому» забирати з поштової скриньки газети чи рахунки на комунальні послуги; телефонувати до районної поліклініки чи до знайомих, у яких, скажімо, затрималась дитина; виходити до магазину за продуктами чи до аптеки за ліками тощо. З тієї ж причини неможливо відключати вдома у «заарештованого» телефон чи забирати у нього ключі від квартири, закривши його в ній [7].

Деякі зразки закордонного досвіду в регулюванні домашнього арешту свідчать, що не всі країни поки що слідують цій позиції ЄСПЛ (на жаль, Україна поки теж не може похвалитися цим). Так, відповідно до ст. 125 Кримінального процесуального кодексу Білорусі [11], домашній арешт може супроводжуватися заходами, що застосовуються як окремо, так і за сукупністю:

1) заборону виходу з житла повністю чи в певний час;

2) заборону телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку;

3) заборону спілкуватись із певними особами та приймати будь-кого в себе;

4) застосуванням електронних засобів контролю та обов'язком мати при собі засоби, обслуговувати їхню роботу;

5) покладенням обов'язку відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто з'являтися у відповідний час в орган, що здійснює нагляд за поведінкою підозрюваного або обвинуваченого;

6) встановленням нагляду за підозрюваним, обвинуваченим, його житлом, а також встановленням охорони житла чи відведеного приміщення.

Висновки. З огляду на згадане, можемо сказати, що домашній арешт – це встановлений кримінальним процесуальним законодавством запобіжний захід або їхня сукупність, який полягає у накладенні на ще не визнану винною особу ряду законодавчо передбачених обмежень, зокрема, в аспекті місцезнаходження, з метою запобігти перешкодам у здійсненні кримінального провадження, не позбавляючи цілком її волі та свободи дій. Підтримуємо позицію, висловлену вже у літературі, згідно з якою до обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, а також його застосування необхідно залучати офіцерів і працівників пробації [12]. Наполягаємо на детальному нормативному розробленні порядку провадження із електронними браслетами та технікою безпеки щодо них.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України / Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Слободян Р.В. Домашній арешт – новий запобіжний захід, передбачений проектом Кримінального процесуального кодексу України // Проблеми реформування кримінального процесуального законодавства України в контексті європейських стандартів / Тези доповідей та повідомлень наукового семінару, 19 березня 2012 р., м. Київ. – Х.: Видавець Д.В. Строчков, 2012. – С. 109–111.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page6>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104 с.

5. Макаренко Є.І. Домашній арешт: поняття, мета, підстави й порядок застосування / Є.І. Макаренко // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 234–240.

6. Багаутдинов Ф.Н. Новая мера пресечения в УПК РФ – домашний арешт / Ф.Н. Багутдинов // Законность. – 2002. – № 10. – С. 9–14.

7. Кучинська О.П. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінально-процесуальному законодавстві / О.П. Кучинська // Адвокат : Журнал спілки адвокатів України. – 07/2010. – № 7. – С. 17–19.

8. Колоскова С.В. Домашний арешт как мера пресечения в современном уголовном судопроизводстве России: доктрина, юридическая техника и правоприменительная практика. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iuaj.net/node/1530>.

9. Джеремі Макбрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. – К.: «К.І.С.», 2013. – 576 с.

10. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации от 22 ноября 2001 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=176383>.

11. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900295#load_text_none_1_.

12. Плахотнік О.В. Проблемні питання застосування запобіжних та альтернативних заходів у кримінальному процесі України / О.В. Плахотнік, Я.В. Тарасенко // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 15. – С. 104–115. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://easternlaw.com.ua/wpcontent/uploads/2015/05/plakhotnik_tarasenko_15.pdf.

УДК 343.163

УЧАСТЬ ГРУПИ ПРОКУРОРІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ТА ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВАХ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Вернидубов І.В., к. ю. н.,
доцент, професор кафедри підтримання державного обвинувачення
Національна академія прокуратури України

Белікова С.О., к. ю. н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія прокуратури України

Стаття присвячена новим підходам участі групи прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень та цивільних справ щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням громадянину та державі.

Ключові слова: група прокурорів, кримінальне провадження, цивільний позов, відшкодування шкоди.

Статья посвящена новым подходам участия группы прокуроров в судебном рассмотрении уголовных производств и гражданских дел по возмещению вреда, причиненного уголовным правонарушением гражданину и государству.

Ключевые слова: группа прокуроров, уголовное производство, гражданский иск, возмещение вреда.

Vernydubov I.V., Belikova S.O. INVOLVING A GROUP OF PROSECUTORS IN CRIMINAL AND CIVIL PROCEEDINGS: THEORY AND PRACTICE

The article is devoted to new approaches participation group of prosecutors in judicial consideration of criminal proceedings and civil proceedings for compensation for harm caused by a criminal offense, citizen and state.

Key words: group of prosecutors, criminal proceedings, civil claim, compensation for damage.

Постановка проблеми. Потреба у процесуальній, інакше кажучи – колективній, формі участі прокурорів при судовому розгляді кримінальних проваджень і цивільних справ виникає у разі наявності складних та багатоепізодних проваджень, значного розміру матеріальної шкоди, завданої потерпілій особі чи державі, декількох обвинувачених або наявності організованої групи тощо. Однак у юридичній практиці існують проблемні питання щодо участі групи прокурорів, особливо у цивільному судочинстві, які потребують їх вирішення.

Ступінь розробленості проблеми. Загальні проблеми участі прокурора у кримінальному процесі досліджували такі вчені, як: С. Голунський, П. Каркач, Я. Ковальова, М. Строгович, Н. Сухарева, А. Тушев, В. Юрчишин та інші; у цивільному процесі – С. Бичкова, Т. Дунас,

М. Руденко, Р. Стефанчук, М. Стефанчук, М. Штефан та інші. Проте питання щодо участі групи прокурорів у будь-якому судочинстві законодавчо не врегульоване, на науковому рівні детально не досліджувалося.

Метою наукової статті є визначення кола питань, пов'язаних із участю групи прокурорів у кримінальному та цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Визначення щодо створення групи прокурорів – це виключне право керівника прокуратури, який може його реалізувати, керуючись своїм «внутрішнім переконанням» з урахуванням практичного і професійного досвіду підлеглих працівників.

На необхідності створення групи прокурорів та участі такої групи у судовому провадженні в першій інстанції акцентовано увагу у галузевому наказі Генерального прокурора Украї-